

misyonerlik faaliyetlerinin felsefî temelleri*

HANİFİ ÖZCAN

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Başlıktan da anlaşılacağı gibi, burada ayrıntılı olarak misyonerlik faaliyetlerinden değil, tam tersine, bu faaliyetlerin dayandığı "felsefî temeller" den söz edilecektir.

Bir şeyin felsefî temelleri üzerinde durmak demek, onun, o anda ne şekilde bulunuyorsa o hâl üzere var olmasını sağlayan ve varlığının temelini oluşturan ilkelerin tespit edilmesi demektir. Bu da ancak, onun kavramsal boyutunun incelenmesi ve dayandığı teorik ve "zihnî yapı"nın, yani "fikirî zemin" in açığa çıkarılıp felsefî değerinin ortaya konulmasıyla mümkün olur.

Ancak, burada söz konusu edilen şey, insanın belli bir alandaki fiil ve faaliyeti olduğu için, onun dayandığı "fikirî zemin" demek, felsefî açıdan bakıldığında, aslında, bir bakıma, onun dayandığı "temel zihniyet" demektir. Çünkü insanın belli birtakım fiil ve

davranışlarının gerisinde bir yönlendirici faktör olarak daima onun sahip olduğu zihniyet yer almaktadır. Bu demektir ki insanın, bir teorik temele dayanmayan, yani bir zihnî boyutu bulunmayan hiçbir özel fiil ve davranışı yoktur. İşte, fiil ve davranışların gerisinde yer alan bu fikrî ve zihnî boyuta ve "zihnî ortam"a, felsefede, "zihniyet" adı verilir. O halde, buradan da anlaşılacağı gibi "zihniyet", insanın bir fiil ve davranışı ortaya koyarken içinde bulunduğu "zihnî ortam"ı dile getirmektedir.

Bu "ortam", insanın kendi yeteneği ve yakınlığı olarak doğuştan getirdiği bir özellik olmayıp onun, insanın içinde doğup büyü-

Zihniyet; aynı toplumsal ideali taşıyan ve aynı "zihnî ortam"a sahip olan toplumların belli konularda ortak davranış sergilemelerini sağlayan temel motivasyonu oluşturmaktadır.

düğü toplumda bir "toplumsal ideal" olarak hazır bulunup benimsenmesinden dolayı, sonradan edinilen bir kazanım olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. İşte, bir toplumsal ideali ifade etmesi bakımından, zihniyet, toplumsal boyutuyla, bir bakıma, nesilden nesile aktarılan ve süreklilik gösteren bir "ideal miras" olarak değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle, "zihniyet"; aynı toplumsal ideali taşıyan ve aynı "zihnî ortam"a sahip olan toplumların belli konularda ortak davranış sergilemelerini sağlayan temel motivasyonu oluşturmaktadır. Öyle ki bu motivasyon ve bu "zihnî itki" tarih boyu sahip olunan aynı inanç ve değerlerin oluşturduğu "zihnî yapı"yla desteklediği için, tarihin her döneminde, yeni koşulların ve yeni oluşumların rengine bürünerek, canlılığını sürdürebilmektedir. Bunun daha iyi görülüp anlaşılabilmesi için, misyonerliği

motive eden zihniyetin kavramsal boyutuna daha yakından bakılması gerekmektedir.

Genel anlamda "misyoner", sahip olduğu ve bağlandığı temel inançlardan dolayı, bir "düşünce"ye, bir "ideal"e kendini adayan ve onu gerçekleştirmeye çalışan kimse demektir. Özel anlamda ise "misyoner" bir dini yaymaya çalışan kişi anlamına gelmektedir.

Din, teorik ve metafizik temele dayanan bir fikrî oluşumu, bir anlayışı ve bir yaklaşımı dile getirdiği için; burada "dini yayma" sözünün "inandırma", "ikna etme", "benimsetme", "duyurma" vb. bir anlamı îmâ etmesi ve hatta içermesi gerekmektedir. Bu demektir ki misyonerlik, özü itibarıyla fikrî ve zihnî bir fiil ve faaliyettir.

Aslında diyalektik yöntem (cedel'e) dayanan bu faaliyet gerek bir dinin kendi içinde, gerekse dinler arasında tarih boyu hep var olagelmıştır. Misyonerlik, bir dinin mensupları arasında din kardeşliğini geliştirmek ve dinlerine bağlılıklarını sağlamlaştırmak suretiyle toplumu bozucu ve yıkıcı dış etkilerden koruma amacını taşıdığı gibi; başka din mensuplarını ikna edip inandırarak "din kardeşleri"nin sayısını artırma amacını da taşımıştır. Bu her iki amacı da "din kardeşliği"nin getireceği "maddî" ve "manevî" fayda beklentisi sürekli canlı tutmuştur. Ayrıca, öyle görünüyor ki günümüzde ekonomik, siyasî, sosyal vb. fayda beklentileri de bu amacı âdeta bir "ideal"e dönüştürmüştür.

Denilebilir ki hangi amaca dayanırsa dayansın, felsefî bakımdan misyonerlik bir fiil ve davranışı dile getirmektedir. Bir şeyin, felsefî anlamda, bir fiil ve davranış olarak nitelendirilmesi demek, onun bir bilgi ve prensibin dışı yansımalarını sağlayan bir sonuç ve bir vasıta olması demektir. Kısacası,

o, bilgi ve inancın bir fiile ve faaliyete ve hatta bir davranışa dönüşmesini ifade etmektedir. Bu, bir ideale kendini adama şeklinde ortaya çıkan bir davranış olduğuna göre, onun temelinde yer alan ve ona sevk eden bir takım güçlü sebeplerin, daha doğrusu birer fikrî güdü görevini gören birtakım bilgi ve inançların bulunması gerekir.

Misyoner, her şeyden önce, bir dinin mensubu olacağına göre onu motive eden inançların, mensubu bulunduğu dinin inanç sistemi ile tam olarak uyumlu ve hatta onu her yönden yansıması gerekir. Aksi halde, misyoner, ikna etmeye çalıştığı kişilerin etkisinde kalma ve kendisi ikna olma riskiyle karşı karşıya kalacaktır. Bu nedenle, bazı misyonerler, genelde tecrübesi ve bilgi birikimi az olan gençleri muhatap almayı tercih ederler.

Bu demektir ki iyi bir misyonerin kendi dini-ne bağlılığı, her tür teolojik ve felsefî tartışmanın üzerinde olması gerekir. Nitekim, misyonerliği telkin eden büyük dinler, mensuplarının dinî duygularını sürekli canlı ve güçlü tutabilmek için, onlara güçlü bir metafizik temel ve ona dayanan bir inanç sistemi sunmaya çalışmaktadırlar. Bu dinlerden her birine göre, kendi mensupları bilmelidir ki:

- a- Sadece kendi dinleri güçlü ve eşsiz bir vahiy sistemine sahiptir;
- b- Varlığın mahiyetini sadece kendi dinleri doğru olarak açıklamaktadır;
- c- İnsanlığa eşsiz ve evrensel bir ahlak sistemini sadece kendi dinleri sunmaktadır;
- d- Bütün insanları kurtuluşa ulaştıracak yegâne "kurtuluş reçetesi"ni sadece kendi dinleri vermektedir.

Inananların zihnine yerleştirilen ve misyonerliği motive eden bu vb. metafizik iddi-

Bir kavram olarak gerçek, samimi ve bozulmamış misyonerlik sadece insanlığı ve bütün insanların iyiliğini hedef almaktadır. Bu da ancak, evrensel ve bütün dinlerin üstünde bir inanç sistemi ve aşkın bir "fikrî çatı" oluşturmakla mümkün görülmektedir.

alar; kültürleri, dinî gelenekleri ve ülkelerin sınırlarını aşan bir "üst yapı" ve bir "üst ideal" oluşturma amacını taşımaktadır. Bu demektir ki bir kavram olarak gerçek, samimi ve bozulmamış misyonerlik sadece insanlığı ve bütün insanların iyiliğini hedef almaktadır. Bu da ancak, evrensel ve bütün dinlerin üstünde bir inanç sistemi ve aşkın bir "fikrî çatı" oluşturmakla mümkün görülmektedir. Bu nedenle, bütün din mensuplarını kendi özel dinî geleneklerinin çemberinden ve bağlantılarından kurtarmak gerekmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek için, başlangıçta kullanılabilecek yegâne "vasıta din", her din mensubuna göre, sadece kendi dini ve kendi dininin kavramları ve sembolizasyonudur. Öyle ki belki de sonuçta kendi dini, yeni bir perspektifle değerlendirilecek ve kendisiyle insanlığın hedeflendiği yegâne bir "üst din" haline gelecektir. İşte, Hegel sistemini andıran bu yaklaşım, sonunda misyonerliğin kendi içinde taşıdığı bir handikabı ve felsefî çıkmazı oluşturmaktadır.

Bu çıkmazdan kurtulabilmek için, büyük dinler, kendilerinin ortak bir temele ve ortak bir "hakikat" ve "iyi"lik anlayışına sahip olduklarını ileri sürmektedirler. Bu amaçla, bilhassa büyük ve tarihî dinlerin dayandığı ortak bir felsefî ve metafizik yaklaşımın eseri olan evrensel karakterli ahlakî ve mistik unsurlara bilhassa dikkat çekilmekte ve "hak" ve "nihaî hakikat" gibi kavramların fikrî ve mistik cazibesinden medet umulmaktadır. Hatta, burada "din tektir,

imanlar çoktur", "duvaklar çok fakat gelin birdir" gibi temalar işlenmekte ve evrensel bir din fikri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu, kendi dinî geleneğinden soğutulmak ve koparılmak istenen insanların yeni ve evrensel bir din yaklaşımına ve evrensel bir bakış açısına kavuşturulmalarında başta etkili olmakla birlikte, daha sonra, ileri aşamada karşılaşılan felsefî ve metafizik güçlükleri ortadan kaldıramamaktadır.

Bunun sebebini, sunulan ve önerilen yaklaşım ve yöntemlerin kutsal kitaplarla desteklenmesi ve kökleşmiş ilkelere dayandırılması zorunluluğunda aramak gerekmektedir. İşte, bu noktada her din mensubu

...kültürel, siyasî, ekonomik vb. ideallere dini kullanarak ulaşma faaliyetine dönüştüklerini söylemek, yani sonunda bir tür siyasî yöntem haline geldiklerini iddia etmek sanırım yanlış olmayacaktır.

kendi dininin kavramsal yapısını ve sembolizasyonunu tercihe yönelmektedir. Bu durumda, tekrar başa dönmekte ve dinin bir parçası ve gereği olan ideal misyonerlik adına hiçbir mesafe katedilememektedir.

Ayrıca, yukarıda da îmâ edildiği gibi, dinlerin çoğulcu bir zeminde değerlendirilmeleri, yani onların birbirine eşdeğer ve alternatif birer temel "metafizik yapı"ya sahip olduklarının ileri sürülmesi de felsefî anlamda misyonerliği güçleştirmekte ve zora sokmaktadır. Bir başka deyişle, mademki dinler bir "ortak aşkın çatı"ya ve bir "eşdeğer metafizik zemin"e sahiptirler; o halde niçin misyonerlikten söz edilmektedir? Daha doğrusu, misyonerlik faaliyetlerini haklı gösteren gerekçe nedir? Ya da misyonerliğin ne gereği vardır? sorusu da tutarlı olarak cevaplandırılmamaktadır.

Bu demektir ki misyonerliği mümkün ve makul görebilmek için, büyük dinlerin felsefî ve metafizik değerleri itibariyle birbirlerinden farklı olduklarını ve bazılarının diğerlerinden daha üstün olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Belki de burada, bu üstünlüğü tarihî bir zeminde aramak ve tarihi yeni olanın daha üstün olduğu fikrini, metafizik vurgu ve karşılaştırmalara ağırlık vererek, ileri sürmek daha doğru bir yaklaşım olarak kabul edilecektir. Aksi halde, "çoğulculuk ilkesi"nin benimsendiği bir zeminde, samimi ve tutarlı bir misyonerlikten söz etmek mümkün görünmemektedir. Bir başka deyişle, dînî çoğulculuk, misyonerliği, felsefî açıdan, imkansız ve tutarsız hale getirmektedir.

Bu durumda, geriye, samimi olmayan misyonerlik anlayışları ve yöntemleri kalmaktadır ki bunların, samimi ve evrensel misyonerlik ilkeleriyle yola çıkıp belli bir mesafe alındıktan sonra; kültürel, siyasî, ekonomik vb. ideallere dini kullanarak ulaşma faaliyetine dönüştüklerini söylemek, yani sonunda bir tür siyasî yöntem haline geldiklerini iddia etmek sanırım yanlış olmayacaktır. Nitekim, günümüzdeki misyonerlik faaliyetleri, öyle görünüyor ki bunu doğrulayan canlı ve açık örnekler olarak değerlendirilebilecektir.

Aslında burada, felsefî anlamda "misyonerlik" makul karşılanabilir ve anlaşılabilir. Ancak, toplumsal sonuçları itibariyle, "misyonerlik" kavramıyla bağdaşmadığı halde, misyonerlik adı altında yapılan faaliyetler; mesela, bir ülkenin halkını sınıflara ayırıyorsa ve onların buldukları topraklara ne zaman, nereden ve ne şekilde gelip yerleştikleri vb. konularla ilgili birtakım siyasî îmâlar içeriyorsa bunun samimi misyonerlikle ilgisi olmadığı açıkça ortadadır. Çünkü misyonerlik, kişilerin etnik kökenine daya-

narak onlara bir dini anlatmayı gerektirmez. Daha doğrusu, misyonerlikte kim ve ne olursa olsun gerekli olan unsur insandır. Onun amacı, toplumu sınıflara ayırmak değil, onları ilgili dine kazandırmaktır. Bu, dinler açısından masum karşılanması gereken teolojik bir faaliyettir ve hatta bir dînî görevdir. Ancak, bunun başka amaç ve hedeflere yönelmek suretiyle gerçekleştirilmeye çalışılması, burada hâkim olan ve misyoneri yönlendiren zihniyete dikkatlerin çekilmesine sebep olmaktadır.

Bu zihniyet yakından incelendiğinde görülür ki aslında, onun özünde siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik emperyalizm fikri yer almaktadır. Daha açık bir ifade ile, bu anlamda, misyonerlik dînî bir fiil olmaktan çıkıp siyasî bir nitelik kazanmakta ve ilgili ülkenin egemenliğinin, yer altı ve yer üstü kaynaklarının ele geçirilmesini amaçlayan bir davranışa dönüşmektedir. Bu da tarihin hatırlanmasına ve dikkatlerin, tarihte haçlı seferleri adı verilen savaşlar üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Çünkü, o seferleri gerçekleştirenleri motive eden zihniyetin ne olduğunu ve o zihniyetin nasıl oluştuğunu tarih açıkça kaydetmektedir. Bu da bu konuda değişmez bir zihniyetin varlığını ve temelini pragmatizme dayandığını göstermektedir. Ne yazık ki günümüzde, bu pragmatist zihniyet kendisini gerçekleştirebilmek için dini ve kutsal din duygusunu kullanmakta ve misyonerliği istismar etmektedir. Kısacası, kutsal misyonerlik faaliyeti ve ödevi çeşitli siyasî emellere alet edilmektedir.

Aslında, din tarihi yakından ve dikkatle incelendiğinde görülür ki bu anlamda misyonerlik, tarihin hiçbir döneminde saf ve kutsal bir din faaliyeti yani bir "tebşîr", "tebliğ", "irşâd" ve "dine davet" görevinin yerine getirilmesi olarak gerçekleşmemiştir. O

halde, denilebilir ki misyonerlik, tarihin her döneminde, hemen her toplumda sömürgeciliğin ve emperyalizmin bir vasıtası olarak kullanılmış ve misyonerler de devamlı sömürgecilerle ve emperyalistlerle işbirliği yaparak onların birer öncüsü gibi görev yapmışlardır. ■

Misyonerlik dînî bir fiil olmaktan çıkıp siyasî bir nitelik kazanmakta ve ilgili ülkenin egemenliğinin, yer altı ve yer üstü kaynaklarının ele geçirilmesini amaçlayan bir davranışa dönüşmektedir.

kaynaklar

- * Bu makale misyonerlik sempozyumunda ve www.dinlertarihi.com sitesinde yayınlanmıştır.
Hanifi Özcan, *Mâtürîdî'de Dînî Çoğulculuk*.
A. Schmel, "The Muslim Tradition", *The World's Religious Traditions*.
J. Hick, *An Interpretation of Religion: Human Responses to The Transcendent*.
A. Arslan Aydın, *İslam-Hıristiyan Diyalogu ve İslam'ın Zaferi*.
Ayrıca din ve felsefe ansiklopedilerinin ilgili maddelerine de bakılabilir.